

Djelovanje HKD-a „Napredak“ u Bačkoj (1929. – 1941.)

doc. dr. sc. Mario Bara*

Sažetak

Autor na temelju literature i periodike istražuje ulogu i značaj Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ iz Sarajeva na području Bačke od osnivanja prvog ogranka 1929. do 1941., kada prestaje s radom. Od osnutka bačkih podružnica Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ vršilo je različite aktivnosti, kulturne, prosvjetne, stipendiranje učenika i studenata, suradnju s drugim kulturno-prosvjetnim društvima.

Ključne riječi: HKD „Napredak“, Bačka, podružnice, djelovanje

Uvod

Preporodna gibanja, uz razvoj društvenih aktivnosti i institucionalnog organiziranja, među bačkim Hrvatima javljaju se kasnije i u otežanim uvjetima u odnosu na njihove sunarodnjake u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Preporodni pokret koji je započet u drugoj polovini 19. stoljeća nakratko je prekinut izbijanjem Prvoga svjetskog rata. Njegovim završetkom i povlačenjem novih državnih granica bački Hrvati, koji su već bili uvjetovani u svojem djelovanju rubnim položajem u odnosu na ostatak matičnog naroda, dodatno su demografski oslabljeni graničnom crtom koja ih je razdvajala na dva dijela. Novu državnu zajednicu dočekali su s velikim nadanjima u bolji nacionalni razvitak, pred novim kulturnim, društvenim i političkim izazovima i mogućnostima. Koristeći novonastale okolnosti u samo nekoliko godina

---

*docent, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

pristupili su osnivanju raznih društava.¹ U razdoblju prije Prvoga svjetskoga rata, a napose nakon 1918., jačaju kulturne veze bačkih Hrvata sa sunarodnjacima u Bosni i Hercegovini i njihovim društvima. Tomu su dodatno doprinosili pojedinci doseljeni iz Bosne i Hercegovine u Bačku (npr. Ivan i Mato Tolj iz Veljaka kod Ljubuškog) kao i osobe iz Bačke koji su školovanjem ili službom bili vezani za Bosnu i Hercegovinu. Primjerice, u Subotici je 1925. ravnateljem ženske preparandije postavljen Ante Tandarić, dugogodišnji predsjednik „Napretka“ (1909. – 1921.) (Šapina 2002: 102). U Somboru je djelovao u više hrvatskih društava Ladislav Vlašić iz Banja Luke.² Marin Radičev iz Berega³ polazio je gimnaziju u Travniku, a mlade iz Bačke je u Travnik na školovanje slao biskup Lajčo Budanović (Sekulić 1991: 359, 399).

Autor rekonstruira i analizira aktivnosti „Napretka“ temeljem dostupnih izvora, a osnova za tekst je leksikografski članak o HKD-u „Napredak“ objavljen u *Leksikonu podunavskih Hrvata Bunjevaca i Šokaca* H (Bara 2009: 192-194). U radu će se istraživački interes usmjeriti na područje Bačke, koje je apostrofirano u naslovu rada, ali i Banata gdje djelovanje HKD-a „Napredak“ do sada nije bilo predmetom sustavnije obrade. Uz mjesnu periodiku (*Neven*, *Subotičke novine*), glasila društva (*Napredak*, *Kalendar Napredak*) o aktivnostima bi se eventualni dodatni podaci mogli pronaći u arhivima Subotice, Sombora i Novoga Sada te arhivu „Napretka“ u Bosni i Hercegovini. Kada je riječ o dostupnosti relevantnih podataka o djelovanju društva u Bačkoj, iz arhive „Napretka“, uglavnom je riječ o godišnjim izvješćima bačkih ogranaka središnjici (Lovrenović-Zeba i sur. 2003). Sadržaj arhiva nismo bili u mogućnosti konzultirati, no zasigurno se u izvješćima mogu naći imena angažiranih „Napretkovih“ članova u Bačkoj.

¹ Primjerice, osnovana su društva: Hrvatsko prosvjetno društvo „Neven“ (31. VIII. 1920.), Hrvatsko pjevačko društvo „Neven“ (4. XII. 1920.) unutar kojeg je osnovano i Književno kolo, Bunjevačko momačko kolo (24. X. 1920.), Hrvatski katolički orao (veljača 1921.) i Hrvatska katolička orlica (1925.) u Subotici, Hrvatsko akademsko društvo „Antunović“ (1924.) u Subotici, Bunjevačko kolo (1921.) u Somboru, Bunjevačka kasina i čitaonica (25. XII. 1920.) u Čonoplji, Šokačka kasina (30. I. 1921.) u Baču, Šokačka čitaonica (1920.) u Bačkom Monoštoru; u Subotici, Somboru, Baču, Plavni i Vajskoj ustrojen je Hrvatski radiša (1921. – 1922.) i brojna druga društva. Paralelno s ovim društvima nastavila su djelovati i društva utemeljena prije Prvoga svjetskog rata poput Pučke kasine (1878.). Među predratnim društvima je posebno bilo aktivno Književno Društvo sv. Jeronima koje je do 1920. imalo oko 700 članova u bačkim mjestima.

² Ladislav Vlašić (Banja Luka, 17. I. 1900. – Osijek, 1989.), oftalmolog, liječnik, kulturni djelatnik. Školovao se skupa s Ivanom Merzom. Medicinski fakultet završio je 30. IV. 1925. u Zagrebu. Specijalizirao je (1926. – 1928.) u Općoj bolnici u Subotici. Do 1941. radio i živio u Somboru. Sudjelovao je u radu somborskih društava: Bunjevačkog kola, Hrvatskog radiše, Križara, HKD-a „Miroljub“. Preselio se 1941. u Banja Luku gdje je bio upravitelj bolnice, a 1943. je premješten u Osijek u istom svojstvu. Nakon rata radni vijek proveo u Osijeku.

³ Marin Radičev (Bereg, 20. IV. 1914. – Zagreb, ?. VII. 1945.), pravnik i kulturni djelatnik. Pučku školu polazio u Beregu, gimnaziju u Somboru i Travniku, pravo studirao u Zagrebu. Kotarski sudac u Osijeku. Jedan od osnivača i visokih dužnosnika prvotno bačke Hrvatske kulturne zajednice, pododbora u Zagrebu (1938. – 1940.) te, nakon preimenovanja, Društva bačkih Hrvata u Zagrebu (1940. – 1945.), suradnik i urednik *Klasja naših ravni* (1944.). Pisao u *Subotičkim novinama*, *Subotičkoj Danici*, *Danici*, *Obitelji*, *Omladini*, *Seljačkom ognjištu* i dr. Nakon rata osuđen od Vojnog suda Komande zagrebačkog područja 17. VII. 1945. na smrtnu kaznu strijeljanjem.

Osnutak i razvoj HKD-a „Napredak“

Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ (dalje: HKD „Napredak“) svoje korijene ima u „Hrvatskom potpornom društvu za siromašne đake i naučnike“ osnovanom 14. IX. 1902. u Mostaru, a nedugo nakon toga u Sarajevu je 11. XI. 1902. održana utemeljiteljska sjednica „Hrvatskog društva za namještanje djece na zanate i u trgovinu“. Mostarsko društvo već je po osnivanju imalo svoje povjerenike u Zagrebu, Zemunu, Senju (Šapina 2002: 108). Sarajevsko društvo 1904. dodaje svojem imenu i naziv „Napredak“, a koncem 1905. u svoj program uvodi i pomaganje đaka pa mu se naziv mijenja u „Hrvatsko društvo Napredak za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata – katolika“. Dva društva su se ujedinila 1907. godine pod zajedničkim imenom „Napredak“. Naziv društva je 1914. promijenjen u Hrvatsko prosvjetno kulturno društvo „Napredak“, a 1922. u Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ (Nikić 2002: 2003; Dizdar 2004; Išek 2002: 2015). Još je 1912. u Sarajevu izgrađena palača društva, a u njegovom sklopu osnovane su Zadruga s osiguravajućim zavodom (1923.), štedionica, mreža knjižnica i učeničkih domova, a društvo se bavilo i izdavaštvom (knjige, časopisi, npr. godišnji kalendar od 1907., mjesečnik *Napredak* od 1921. itd.). Svoj rad uspješno je širilo pored Bosne i Hercegovine i na Hrvatsku i Slavoniju, posebice poslije 1918. godine. Isprva zamišljeno kao potporno društvo za pomaganje učenika, do Drugoga svjetskog rata razvilo se u najvažnije hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo u BiH, sa 150 podružnica, uglavnom u BiH, ali i u inozemstvu, uključujući i prekomorske zemlje (Dizdar 2004: 1081).

Osnutak prve podružnice u Subotici

Društvo je između dvaju svjetskih ratova ostvarilo suradnju i s predstavnicima bunjevačkih Hrvata, pa je, na poticaj subotičkih kulturnih djelatnika, pokrenuta inicijativa za osnutak podružnice društva u Subotici.⁴ Organizacijske aktivnosti za pokretanje društva odvijale su se tijekom 1929. u okolnostima dokidanja parlamentarnog života, gašenja rada velikog broja udruga s nacionalnim predznacima i uvođenja osobne vlasti kralja Aleksandra I. Karađorđevića.

Prvi osnutak podružnice „Napretka“ u Subotici održan je 12. X. 1929.⁵ Osnivačka skupština održana je u Pučkoj kasini, a iz središnjice „Napretka“ bio je nazočan predsjednik Anto Alaupović⁶. Mjesto osnivačke skupštine, najstarije organizacije

⁴ *Neven*, 3. X. 1929., br. 45, 2.

⁵ *Neven*, 11. X. 1929., br. 47: 1.

⁶ Anto Alaupović (Dolac kod Travnika, 12. III. 1878. – Sarajevo, 5. V. 1948.), kulturni djelatnik. Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, gimnaziju u Travniku, a filozofsko-teološki studij u Sarajevu. Zaređen 1900. za svećenika. Radio kratko vrijeme u nadbiskupskoj kancelariji u Sarajevu, a od 1902. do smrti bio je župnik novoosnovane sarajevske župe Presvetog Trojstva. Izabran 1910. za potpredsjednika, a 1923. za predsjednika Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“. Predsjedničku dužnost obnašao je od srpnja 1923. do 1945. Za vrijeme diktature kralja Aleksandra uspio spriječiti raspuštanje društva. Uz njegovo ime usko je vezan sav kulturni, prosvjetni i gospodarski rad u „Napretku“.

*Slika 1. Matija Išpanović, predsjednik
podružnice „Napretka“ u Subotici
1929. – 1930.*

društva u Subotici već je 1931. prestala s radom, što se poklapa s promjenom političkih stavova njenog predsjednika Matije Išpanovića.

subotičkih Hrvata, svjedoči o međusobnoj snažnoj solidarnosti hrvatskih udruga, a to se može pratiti i analizom članova društva koji su bili aktivni u više mjesnih prosvjetnih, kulturnih i dobrotvornih udruga. Za predsjednika subotičke podružnice „Napretka“ izabran je učitelj Matija Išpanović⁷ koji je podružnicu zastupao na godišnjoj skupštini „Napretka“ (M. I. 1930: 2-3).⁸

Šestosiječanjska diktatura kralja Aleksandra I. Karađorđevića negativno je utjecala na rad „Napretka“: pojačan je nadzor i pritisci vlasti na istaknute članove, također i nacionalističkih režimskih organizacija, pod sumnjom da društvu daju političko obilježje. Kako je većini društava s hrvatskim predznakom u Subotici bio zabranjen rad, podružnica „Napretka“ predstavljala je jedno od malobrojnih društava s hrvatskim predznakom koja su opstala i djelovala 1929./1930. godine. No, podružnica

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=392> <http://www.napredak.com.ba/dugmici/ostale%20stranice/predsjednici/antoalaupovic.htm> (pristupljeno 17. VI. 2020.).

⁷ Matija Išpanović, prosvjetni i kulturni djelatnik (Subotica, 11. II. 1874. – Subotica, 30. IV. 1935.). Gimnaziju završio u Subotici, učiteljsku školu u Kalači. Službovao u školama u Bikiću (Bikity) 1894., zatim Pavlovcu kraj Subotice, a od 1897. do prisilnoga umirovljenja 1927. bio je učitelj i ravnatelj u više pučkih škola te u Zanatsko-trgovačkoj školi u Subotici. Predvodio nastojanja za vraćanje hrvatskoga jezika u pučke škole, koji je 1894. odlukom mađarskih područnih vlasti u Subotici bio zabranjen. Postao je 1919. nadzornikom salaških škola u subotičkom okrugu te je s Mijom Mandićem organizirao pučkoškolsku nastavu i rad predškolskih ustanova na hrvatskom jeziku. Nakon uspostave Kraljevine SHS započeo je borbu za ravnopravnost latinice u bačkim školama. U *Nevenu*, glasilu bunjevačko-šokačkih Hrvata, objavljivao je 1890. – 1929. realistične pripovijetke i crtice iz svakodnevice, a nakon 1918. političke uvodnike te članke o prosvjeti, školstvu i društvenim pitanjima. Politički je bio aktivan u Bunjevačko-šokačkoj stranci, a od fuzije te stranke s HSS-om u bačkim organizacijama Radićeve stranke, napose u subotičkoj kotarskoj organizaciji gdje je obnašao tajničku dužnost. Stjepan Radić je 3. II. 1926., kao ministar prosvjete, smijenio školskog nadzornika Aleksandra Mikića (podrijetlom Hrvata iz Opova, oca Jovana Mikića Spartaka), a postavio Matiju Išpanovića. Politički se 1931. priklonio Jugoslavenskoj radikalnoj seljačkoj demokraciji, stranci koja je podupirala vladinu politiku integralnog jugoslavenstva. Detaljnu biografiju vidjeti u Mačković i Bažant 2010: 60-62.

⁸ *Neven*, 5. IV. 1930., br. 16: 2-3.

Međutim, kontakti „Napretka“ i bačkih Hrvata su nastavljeni. U Titelu, gdje je živjela manja zajednica Hrvata Šokaca, osnovano je povjereništvo 1932., a djelovalo je do 1934. (Šapina 2002: 46). U istom razdoblju u banatskom Pančevu i Starčevu djelovale su podružnice koje su prestale s radom 1934., kao i niz drugih u zemlji zbog posljedica ekonomske krize. Pančevo je imalo malobrojnu hrvatsku zajednicu, dok je u Starčevu bila nešto brojnija s oko 1200 Hrvata 1930-ih godina (Bara 2014: 30, 37). Podružnicu u Starčevu vodio je mještananin Blaž Pihajlić, student Pravnog fakulteta u Beogradu. Kontakte s „Napretkom“ održavao je iz Starčeva i Miša Brajac⁹, predvodnik mjesnih Hrvata, a u njegovoj ostavštini pronađena su pisma s predstavnicima „Napretka“ kao i „Napretkovi“ kalendari (Krpan 1990: 84). Beograd je imao podružnicu od 1928. do 1940., žensku podružnicu 1932. i povjereništvo od 1933. do 1936.¹⁰ Također, u Zemunu je djelovala podružnica od 1936. do 1939. U Novom Sadu je 1933., s ciljem proširenja djelovanja društva, osnovano glavno povjereništvo, a osim Novoga Sada, prema teritorijalnom principu, glavna povjereništa osnovana su u Zagrebu, Osijeku, Splitu, Senju i Sarajevu (Šapina 2002).

U organizaciji HPD-a „Neven“ bunjevački Hrvati su 1933. organizirali turneju po brojnim mjestima Hrvatske, Dalmacije, Bosne i Hercegovine koja je kao krajnji cilj imala posjet i sjećanje na Hercegovinu i rijeku Bunu odakle su se po predaji naselili bunjevački Hrvati u Bačku. Društva bunjevačkih Hrvata u Bačkoj su jednoglasno prihvatila „Nevenovu“ inicijativu te su iz svojih društava delegirala po nekoliko članova koji su ih trebali zastupati tijekom tih povijesnih događaja (Pekić 1933: 3-4). Spomen-ploča o posjetu bunjevačkih Hrvata Hercegovini bila je otpremljena podružnici „Napretka“ iz Mostara tjedan prije polaska društava na put (Pekić 1933: 15). Na svom proputovanju bačka hrvatska društva su bila svečano dočekivana, a o svemu je u više navrata javnost bila informirana putem raznih glasila. Društvo je u Sarajevu ugostila središnjica „Napretka“ s potpredsjednicima Mijom Poljakom, Dragutinom Tiboldom, tajnikom Milanom Martinovićem i Mijom Vučakom, predsjednikom „Napretkove“ zadruge (Pekić 1933: 20). Uz „Napredak“ u dočeku gostiju sudjelovala su i ostala sarajevska društva. Nakon Sarajeva bačka društva predvođena HPD-om „Neven“ posjetila su Mostar i okolicu. Sudjelovanjem bačkih i hercegovačkih Hrvata na svečan način je postavljena spomen-ploča u Blagaju, u blizini izvora rijeke Bune s natpisom:

⁹ Mišo Brajac (Starčevo, 29. IX. 1900. – Starčevo, 26. I. 1990.), političar i kulturni djelatnik. Sa sumještanima osniva ogranke Hrvatske seljačke stranke, Seljačke sloge 1927., Hrvatskog radiše 1927., HKD-a „Napredak“, i Gospodarske sloge 1936. Bio je predstavnik banatskih Hrvata pri Hrvatskoj kulturnoj zajednici iz Subotice. Detaljnu biografiju vidi u Bara 2014: 32.

¹⁰ Hrvati su u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.) pokrenuli više društava u Beogradu s nacionalnim predznakom: Hrvatski klub, zatim podružnicu Hrvatskog radiše i veći broj vjerskih udruženja (križarskih organizacija). Broj katolika se 1931. u Beogradu kretao oko 36.500 od kojih su znatan broj činili Hrvati. Od navedenih društava najutjecajniji i najugledniji bio je Hrvatski klub osnovan 29. V. 1921. godine. O Hrvatima u Beogradu vidi više: Mario Bara, Hrvati u Beogradu (feljton), *Hrvatska riječ* br. 617 i 618, Subotica 2015; Hrvati u Srbiji <https://hmv.org.rs/hrvati-u-srbiji/povijest/2/> (pristupljeno 17. 6. 2020.).

NA PRVOM SASTANKU...

**BUDI MIR S TOBOM MILA VILO BUNE!
 UVIK SMO BILI VIRNI TVOJOJ RIČI...
 NJEGVE I LANCE SLOMILI SMO ROPSTVA.
 EVO NAS OPET U TVOM ZAGRLJAJU!
 VINAC SLAVE SA PLODNIH NAM RAVNI
 CIO TVOJ NAROD ŠALJE U ZNAK HVALE.
 I NAŠE MOLITVE BUDU USLIŠANE.
 SUDARI STOLEĆA NISU NAS SLOMILI
 USTRAJNI SMO BILI I BIT ĆEMO UVIK.
 HVALA TI! DOK OVIM PUTEM TVOJ IZVOR ROMONI
 ROD TEBE NIKAD ZABORAVIT NEĆE.
 VALOVA ŠUM NAS HRABRI U ŽIVOTU
 A TI NAM BUDI TIŠITELJKA MILA.
 TEBE NAS VEŽE OVA GRUDA ZEMLJE
 I RODA BUDUĆNOST, SVE LIPŠA IZGLEDA.**

OVU PLOČU POSTAVISMO MI BAČKI BUNJEVCI KAO ZNAK LJUBAVI I ZAHVALNOSTI SVOM PRADJEDOVSKOM KRAJU IZ KOJEG POTJEČU PREMA NARODNOJ TRADICIJI NAŠI PRADJEDOVI KOJI BJEŽEĆI PRED TURCIMA NASELIŠE KRAJEVE DANAŠNJE BAČKE. OVA JE SPOMEN PLOČA PODIGNUTA I OTKRIVENA PRIGODOM PJEVAČKE TURNEJE HRVATSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA „NEVEN“ KROZ BOSNU I DALMACIJU 1933. U PRISUSTVU DELEGATA I PRINOSIMA POTPISANIH DRUŠTAVA IZ SUBOTICE:

*HRVATSKO PJEV. DR. „NEVEN“, PUČKA KASINA,
 KATOLIČKO BUNJEVAČKO DIVOJAČKO DRUŠTVO,
 DOBROTVORNA ZAJEDNICA BUNJEVAKA,
 BUNJEVAČKO MOMAČKO KOLO, BUNJEVAČKO KOLO IZ SOMBORA,
 HRVATSKI PROSVJETNI DOM – SUBOTICA*

U Mostaru su goste dočekala i ugostila mjesna hrvatska društva, a podružnica „Napretka“ je preuzela obavezu čuvanja postavljene spomen-ploče u Blagaju. Bariša Smoljan je, u ime podružnice „Napretka“ u Mostaru, izjavio: „Hrvatsko kulturno društvo ‘Napredak’ na čelu Hrvatskih kulturnih ustanova, a u zajednici s hrvatskim seljačkim narodom, okolice Bune – prima pod svoje okrilje ovu spomen ploču, koju netom otkriste na spomen Vašeg dolaska u Vaš i naš pradjedovski zavičaj.“ (Pekić 1933: 35). Uklesani stihovi u mramornoj ploči pisani su u akrostihu čija početna slova daju tekst „Bunjevci su Hrvati“. Iako su vlasti pratile dvotjednu turneju hrvatskih društava, što je vidljivo iz izvješća sigurnosno obavještajnih struktura (Mačković 2004), vjerojatno da nisu prepoznale dublje značenje stihova na postavljenoj ploči. Na proputovanju kroz Dalmaciju društva je u Dubrovniku dočekala tamošnja podružnica „Napretka“, a goste je pozdravio dr. Ivo Fabris (Pekić 1933: 43). Bačka

društva i HPD „Neven“ posjetila su i druge hrvatske krajeve: Zagreb, Split, Gospić, Karlovac i Slavonski Brod.

Ovaj događaj i putovanje po hrvatskim krajevima ostavili su trajni trag na bunjevačke Hrvate, nakon čega su oni pristupili još organiziranijem kulturno prosvjetnom radu. Najbolje svjedočanstvo o posljedicama ove akcije pokrenute od HPD-a „Neven“ može predstavljati citat iz izvješća vojne službe sigurnosti „O hrvatskoj akciji među Bunjevcima“: „Hrvatsko pjevačko društvo „Neven“ (pretsednik, dr Katanec, horovođa advokat Jankač) koje je tehnički odlično, jako, apsolutno hrvatski nacionalno, sa oko 100 članova, velikim delom Bunjevaca. Ono je prošle godine napravilo veliku pevačku turneju po hrvatskim krajevima naše zemlje (Hercegovina, Dalmacija, Lika, Zagreb) i držanje na tom putu mu je bilo takvo da je palo u oči našim vlastima. Hrvatsko – šovinistički duh, koji su oni doneli sa tog puta, osetio se među bunjevačkim masama.“ (Mačković 2004: 90-96).

Slika 2. Članovi HPD-a „Neven“ s predstavnicima sarajevskog „Napretka“ i drugih sarajevskih društava u Sarajevu 1933.

Obnova rada u Bačkoj i osnutak podružnice u Novom Sadu

Do intenzivnijeg organiziranja rada „Napretka“ izvan Bosne i Hercegovine dolazi nakon oživljavanja političkog i društvenog života u državi 1935. Pokrenuta je podružnica u Vajskoj gdje je osnivačka skupština održana 8. IX. 1935., dok pokušaj osnivanja podružnice u Sonti nije bio uspješan (Lovrenović-Zeba i sur. 2003: 209). U tom razdoblju vršena je priprema za osnivanje podružnice u Novom Sadu.

Malobrojna autohtona zajednica Hrvata u Novom Sadu, koja je potjecala od stanovnika Hrvatskog Sela, nekadašnjeg naselja na dijelu današnjeg Novog Sada uz Dunav, održala se pod subetničkim imenom Šokaca sve do Drugoga svjetskog rata (Bačić 2009: 215; Skenderović 2017: 117). Novi Sad je u međuratnom razdoblju imao hrvatsku zajednicu kojoj je broj rastao doseljavanjem iz susjednih srijemskih

naselja te drugih dijelova države. Znatniju ulogu u javnom životu grada imali su državni službenici zaposleni u raznim tijelima državne uprave, odvjetnici i prosvjetni djelatnici. Prije osnutka „Napretkove“ podružnice u Novom Sadu je djelovalo povjereništvo Hrvatskog radiše koje je 1930-ih vodio Franjo Dujmović, pravnik.¹¹

Konstituirajuća skupština novosadske podružnice održana je 19. IV. 1936. (Lovrenović-Zeba i sur. 2003: 220). Za prvog predsjednika izabran je odvjetnik Ivan Škreblin, a potpredsjednika novosadski grkokatolički župnik Juraj (Đuro) Pavić¹² (R. S. 1936: 4). Ivana Škreblina je na mjestu predsjednika kasnije zamijenio odvjetnik Pavao Mladineo. Društvene prostorije podružnica je imala u središtu Novoga Sada u Njegoševoj ulici na kbr. 22.¹³ Podružnica je okupila većinom članove koji su živjeli u Novom Sadu jer su susjedni Petrovaradinci imali dugu tradiciju vlastitih društva i snažan lokalni identitet nasuprot Novog Sada. Unatoč tome društveni kontakti između susjednih naselja su postojali i sve važnije kulturne priredbe priređivali su zajednički. Osnutkom društva popunjena je velika praznina u

¹¹ Franjo Dujmović (Oriovac, 2. VIII. 1904. – Sao Bernardo do Campo, 24. XII. 2000.) pravnik, novinar. Gimnaziju je završio u Slavanskom Brodu, a studij prava s doktoratom u Zagrebu 1933. Službovao kao sudac i odvjetnik u Novom Sadu, Negotinu, Pančevu i Vukovaru, a od 1938. u Slavanskom Brodu gdje je otvorio pisarnicu. Bavio se novinarstvom i izdavanjem novina. U tom se razdoblju povezo s ustaškim pokretom u inozemstvu. Preselio 1941. u Zagreb. Za vrijeme NDH-a bio je ravnatelj i glavni urednik dnevnika *Nova Hrvatska* te ravnatelj časopisa *Hrvatska smotra*. Za vijećnika Sudbenoga stola u Zagrebu imenovan u prosincu 1943., a krajem 1944. premješten je u Konzulat NDH-a u Ljubljani. U svibnju 1945. je emigrirao. Neko vrijeme proveo je u logoru Fermo, a 1947. stigao je u Brazil. Nastanio se u mjestu Sao Bernardo do Campo gdje je proveo ostatak života.

¹² Juraj Pavić, (Dragoševci, 19. IV. 1890. – Zagreb, 12. VIII. 1963.), teolog, sveučilišni profesor, publicist. Podrijetlom iz grkokatoličke obitelji žumberačkih uskoka. Nakon ispita zrelosti 2. VII. 1909. na zagrebačkoj klasičnoj gimnaziji započeo je bogoslovne studije na bogoslovnom fakultetu u Ljavu kroz prva dva semestra (1909. – 1910.), a nastavio ih kroz daljnjih 8 semestara (1910. – 1914.) u Friburgu u Švicarskoj te postigao akademske stupnjeve bakalaureata (12. VII. 1912.) i licencijata (29. V. 1913.). Potom je polazio specijalistički studij na bizantološkom institutu u Münchenu 1914./15. Polazio je doktorandski tečaj na zagrebačkom Katoličko bogoslovnom fakultetu kroz 2 semestra 1917./18. Za svećenika je zaređen 3. II. 1915. Zbog pastoralnih potreba grkokatolika u Bačkoj bio je najprije imenovan duhovnim pomoćnikom u Kucuri, a 20. IV. 1917. premješten je u Ruski Krstur gdje je osim duhovne pastve vršio službu vjeroučitelja. Od 6. IX. 1924. službovao je u Novom Sadu, gdje je kao župnik i vjeroučitelj razvio veoma plodonosno djelovanje te se uključio u život rusinsko-ukrajinske i hrvatske zajednice. Uređivao je kroz deset godina vjerski tjednik za grkokatoličke Rusine. Preselio se u Zagreb nakon imenovanja vikarom grkokatoličke biskupije službe koju je vršio od 25. XI. 1941. do 26. IX. 1944. U Zagrebu je 15. VII. 1944. položio doktorat teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu. Za sveučilišnog docenta je biran 6. XI. 1944. te je preuzeo katedru istočnog bogoslovlja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a 23. III. 1945. bio je izabran redovitim profesorom na toj katedri i od vlade potvrđen 9. X. 1945. Umirovljen je 1952., ali je predavao sve do kraja školske godine 1962./63. Upamćen kao pobornik čirilometodskoga apostolata za obnovu crkvenog jedinstva. Uživao je kod studenata i kolega veliki ugled. Za svoga djelovanja na fakultetu bio je šest puta biran za dekana, 1946./47., 1947./48., 1954./55., 1955./56., 1956./57., 1957./58. (Draganović 1939: 112; Oberški 1963: 148-150; Golub 1990: 205-206).

¹³ „Glavna skupština podružnice Hrvatskog Kulturnog Društva ‘Napredak’ u Novom Sadu“, *Subotičke novine*, br. 16, 25. IX. 1936: 4.

kulturnom životu novosadskih Hrvata. Podružnica je 1938. brojala preko 300 članova različitih profesija. Na godišnjoj skupštini 15. V. 1938. u Radničkoj komori izabran je novi odbor s predsjednikom Pavlom Mladineom i potpredsjednikom Ivanom Mandićem, financijskim zastupnikom. Vlastitim doprinosima osnovali su čitaonicu koja je nudila 20 dnevnih listova i časopisa, a u izvješću iz 1939. godine navodi se da je čitaonica imala i inozemne listove.¹⁴ Osim čitaonice osnovali su i knjižnicu koja je, zahvaljujući donacijama članova, imala u početku 400 naslova. Među aktivnim članicama zabilježene su Stanka Lončarević, Hela Budiselić, Julija Budiselić i Mira Šebetić.

Društvo je vodilo akciju „Svoj k svome!“ radi materijalnog pomaganja svojih članova obrtnika.¹⁵ Održavana su predavanja iz znanstvenog i praktičnog područja, kulturne priredbe i izleti. Društvo je također prikupljalo sredstva i organiziralo zabave za stipendiranje učenika i pomaganja siromašnih sugrađana.

Najveća dotadašnja javna manifestacija Hrvata u Bačkoj, proslava 250. godišnjice doseljenja bunjevačkih Hrvata, bila je prigoda za uzvratne posjete „Napretkovih“ organizacija i drugih bosanskohercegovačkih društava.¹⁶ Proslava je trajala od 14. do 16. VIII. 1936. uz sudjelovanje brojnih društava iz Bačke i Baranje i drugih hrvatskih krajeva. Novosadska podružnica „Napretka“ također se odazvala sudjelovanjem na proslavi. Hercegovačke Hrvate su predvodili mostarski biskup Alojzije Mišić (na slici 4. s hrvatskim barjakom) i Dominik Mandić, prisutna je bila Hrvatska glazba iz Mostara, a u proslavi je sudjelovalo i sarajevsko HKD „Napredak“ i studentsko udruženje „Kranjčević“.¹⁷ Odjeci ovog slavlja našli su mjesta kako u lokalnim tako i u zagrebačkim, beogradskim, sarajevskim listovima širom tadašnje države kao i u inozemnim listovima.

U izvješćima središnjici HKD-a „Napredak“ postoje izvješća o postojanju podružnice u Somboru (Lovrenović-Zeba i sur. 2003). Nažalost, u lokalnom hrvatskom tisku u Bačkoj informacije o aktivnostima ove podružnice kao i podružnice u

Slika 3. Juraj Pavić, potpredsjednik novosadske podružnice „Napretka“

¹⁴ *Napredak*, br. 2, veljača 1939: 19.

¹⁵ *Napredak*, br. 9, rujna 1938: 114.

¹⁶ „Bunjevački Hrvati slave 250-godišnjicu doseljenja“, *Hrvatski dnevnik*, br. 83, 15. VIII. 1936: 17.

¹⁷ „U Subotici su počele bunjevačke svečanosti“, *Hrvatski dnevnik*, br. 83, 15. VIII. 1936: 6.

Slike 4 i 5. Bosanskohercegovačka društva na subotičkoj proslavi 1936.

Vajskoj nisu sačuvane. Nakon akcije prikupljanja priloga i pomoći drugih hrvatskih društava, da se kupe prostori u kojem će djelovati najvažnije mjesno društvo HKD „Miroљjub“, u Somboru je 1937. svečano otvoren Hrvatski dom.^{18 19} Pomoć u kupnji Hrvatskog doma u Somboru pružila je „Napretkova“ zadruga u koju je bio uklanjen i dio hrvatskih društava iz Bačke. Sombor je predstavljao drugo središte bačkih Hrvata, okupljao je okolna naselja s bunjevačkim (Lemeš, Čonoplja, salašarska naselja: Nenadić, Gradina, Strilić) i šokačkim stanovništvom (Bereg, Monoštor, Sonta). Zbog svog položaja između Subotice i dvaju baranjskih kotara, Batine i Darde, predstavljao je značajno mjesto u hrvatskom nacionalnom i kulturnom djelovanju u Bačkoj i Baranji.²⁰

Obnova podružnice u Subotici

U Subotici su se nalazile sve važnije institucije bačkih Hrvata, tu su središte imali: Pučka kasina, Subotička matica, Hrvatski prosvjetni dom, Hrvatska kulturna zajednica, centrale svih vjerskih, nacionalnih, gospodarskih organizacija, sjelo biskupije i središte uopće svega što su Hrvati imali u Bačkoj. Nastavljeno je tijekom

¹⁸ Slike je autoru ustupio Vladimir Nimčević, povjesničar iz Bajmaka, doktorand na doktorskom studiju povijesti Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

¹⁹ „U Somboru će se idućeg mjeseca otvoriti Hrvatski dom“, *Hrvatski dnevnik*, br. 316, 9. IV. 1937: 7.

²⁰ „Nacionalni i kulturni život Hrvata Bunjevaca u Somboru“, *Hrvatski dnevnik*, br. 395, 26. VI. 1937: 7.

1930-ih s organiziranjem manifestacija, hrvatskih narodnih prela i osnivanjem novih udruženja. U subotičkom Hrvatskom prosvjetnom domu 29. VI. 1938. donesena je odluka da se u Subotici obnovi podružnica HKD-a „Napredak“. Na čelo privremenog odbora izabrani su za predsjednika Ive Prčić²¹, potpredsjednika kalvarijski vikar Ivan Beneš²², tajnika Mato Tolj²³, blagajnika Martin Čudina. Za odbornike su izabrani Mihovil Katanec²⁴, Ivan Stančić i Andrija Šokčić²⁵, a za zamjenike Stje-

²¹ Ive Prčić (Subotica, 15. V. 1894. – Subotica, 12. V. 1959.), kulturni djelatnik. Gimnaziju je završio u Subotici. Prikupljao je bunjevačke usmene pjesme, poslovice i zagonetke, pripovijetke i bunjevačke izričaje. Urednik *Subotičke Danice*, aktivan u radu više hrvatskih društava u Subotici, napose u Pučkoj kasini i Hrvatskoj kulturnoj zajednici. Značajnija djela su mu: *Subotica i Bunjevci* (1936.), *Bunjevački narodni običaji* (1937.), *Bunjevačke narodne pisme* (1939.), *Bunjevačke grokotalice* (1942., u ediciji *Hrvatske narodne pjesme* Matice hrvatske, X), posmrtno *Bunjevačke narodne pisme* (1971.). Prčić, Ive. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50026> (pristupljeno 17. VI. 2020.).

²² Ivan Beneš (Subotica, 3. X. 1910. – Subotica, 15. XI. 1986.), svećenik i kulturni djelatnik. Gimnazijsko školovanje polazio je u Subotici i Travniku gdje je položio ispit zrelosti. Teologiju je studirao od 1930. do 1932. u Strasbourgu, potom u Zagrebu, gdje je diplomirao 1934. Iste godine primio je svećenički red u Subotici. Predsjednik i duhovnik Bunjevačkog momačkog kola (1935. – 1941.). Uređivao je kratko vrijeme *Neven*. Djelovao je kao župni vikar i upravitelj župa u više bačkih naselja (Bački Monoštor, Milkut/Mélykút, Bajmak). Od 1946. do umirovljenja 1985. bio je župnik župe u Lemešu (Svetozar Miletić). Od 1950. do umirovljenja obnašao je dužnost dekana Somborskog dekanata. Opširniju biografiju vidi u: Krmpotić 2004: 6.

²³ Mato Tolj (Veljaci, Ljubuški, 1904. – ?), pravnik i kulturni djelatnik. Osnovnu školu završio je u Veljacima. U franjevačkom internatu na Širokom Brijegu završio pet razreda gimnazije. Doselio u Suboticu gdje je privatno završio gimnaziju. Pravo je studirao na Pravnom fakultetu u Subotici. Suradnik *Književnog severa*. Aktivan u subotičkim hrvatskim društvima. Brat Ivana Tolja (Veljaci, Ljubuški, 1901. – Vinkovci, ?. VII. 1945.) koji je politički djelovao u kotarskoj organizaciji HSS-a, vodio subotičku podružnicu Hrvatskog radiše tijekom 1930-ih i bio aktivan u hrvatskim društvima u međuratnom razdoblju u Subotici.

²⁴ Mihovil Katanec (Karlovac 26. IX. 1893. – Zagreb 25. III. 1973.), odvjetnik, političar, kulturni djelatnik, glazbenik. Osnovnu školu završio u Zagrebu, u Osijeku je polazio klasičnu gimnaziju, a istodobno i muzičku školu. Po završetku gimnazije 1912. vratio se u Zagreb i upisao Pravni fakultet, na kojem je doktorirao na temelju rigorosa 1918. U Suboticu je doselio 1919. Politički aktivan u Hrvatskoj pučkoj stranci i jedan od osnivača prve mjesne organizacije stranke u Bačkoj. Odvjetnički vježbenik kod Stipana Vojnića Tunića, a od 1924. vodi vlastiti odvjetnički ured. Politički se aktivirao u Bunjevačko-šokačkoj stranci, a od fuzije te stranke s HSS-om djeluje u HSS-u. Od 1920. uključuje se u kulturni rad. Djeluje unutar HPD-a „Neven“, uređuje list *Neven*, osniva organizacije Seljačke sloge, sudjeluje u radu Hrvatskog prosvjetnog doma, Hrvatske kulturne zajednice i drugih hrvatskih organizacija u Subotici. Opširniju biografiju vidi u: Skenderović 2013a: 108-109; Skenderović 2013b: 65-90.

²⁵ Andrija Šokčić, kulturni djelatnik. Angažiran oko proslave tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. u Subotici i postavljanja spomen-ploče. Jedan je od osnivača Hrvatskog akademskog društva „Bunjevac“ u Zagrebu 1927. kojem je bio predsjednik. Odgovorni urednik *Klasja naših ravni* 1935.

Slika 6. Ive Prčić, predsjednik subotičke podružnice „Napretka“

članak „Hrvatska i Slovačka“, a Mihovil Katanec članak „Subotica – Sombor – Baja“ u kalendaru za 1945. godinu. „Napretkove“ podružnice u Bačkoj nisu postigle onaj značaj koje su imale u Bosni i Hercegovini te nekim drugim područjima u kojima je društvo djelovalo. Naime, postajalo je svojevrsno preklapanje u djelovanju jer je istu svrhu namještanja učenika na obrte dulje obavljao Hrvatski radiša, a stipendiranje učenika Pučka kasina.

Početak rata označio je prekid u djelovanju društva na području Bačke. Na godišnjoj skupštini „Napretka“ u Sarajevu kolovoza 1941. konstatira se da podružnice iz Subotice i Novog Sada nisu poslale svoja izvješća jer nisu bile u sklopu teritorija

pan Doljanin²⁶ i Lovro Prčić.²⁷ U nadzorni odbor izabrani su Dragutin Mrljak²⁸ i Ivanko Tikvički²⁹. Obnavljanjem podružnice društva u rad se uključilo stotinjak članova.³⁰

Glavne aktivnosti Društva su se odvijale putem prigodnih predavanja na kojima su se članovi sastajali i družili. Društvo je razvilo aktivnost „Napretkove zadruge za osiguranje, štednju i privredu“ pa je u tom svojstvu često pozivan dr. Zvonimir Draganović da na sastancima podružnica propagira aktivnosti zadruge.³¹

U časopisu *Napredak* i njegovu kalendaru povremeno su surađivali predstavnici bačkih Hrvata: Petar Pekić objavio je članak „Ante Mirosljub Evetović“ u „Napretkovu“ kalendaru za godinu 1932., pjesme su objavili Aleksa Kokić: „Ljudi nizine“ i „Orac“ i Ante Jakšić „Magdalena na zdencu“ i „Isus goni iz hrama trgovce“ u kalendaru za 1939. Josip Andrić 1943. objavljuje

²⁶ Stjepan Doljanin, odvjetnik, kulturni i sportski djelatnik. Doselio nakon Prvoga svjetskog rata u Suboticu iz Zemuna. Politički aktivan u HSS-u. U njegovu uredu je utemeljen 10. IX. 1939. Bački nogometni podsavaz Hrvatskoga nogometnoga saveza.

²⁷ *Napredak*, rujan 1938, br. 9: 116.

²⁸ Dragutin Mrljak (Osijek, 1891. – ?), bankar. Prije doseljenja u Suboticu bio je aktivan u osječkom Hrvatskom sokolu. Preselio nakon 1918. u Suboticu gdje je bio direktor Prve Hrvatske štedionice, podružnice Subotica i akcionar u većem broju subotičkih poduzeća. Sudjelovao je u radu više subotičkih hrvatskih društava.

²⁹ Vjerojatno je riječ o krivom upisu imena. Pretpostavljamo da je u pitanju Ivan Tikvički – Pudar (Subotica, 31. I. 1913. – Subotica, 15. XII. 1990.), pravnik, sudac i slikar amater. Završio gimnaziju i diplomirao na Pravnom fakultetu u Subotici 1936. Radio je kao odvjetnički pripravnik. Tijekom rata odveden na prisilni rad. Nakon rata obnašao je dužnost suca u Okružnom sudu. Bavio se amaterski pisanjem i slikanjem. Svojim djelima je ušao u *Antologiju proze bunjevačkih Hrvata iz 1971.*, Geze Kikića.

³⁰ *Subotičke novine*, 8. VII. 1938., br. 27: 4.

³¹ *Subotičke novine*, 16. XII. 1938., br. 50: 5.

Hrvatske. Subotička podružnica u cijelosti je zamrla 1941., a novosadska je preselejena u susjedni Petrovaradin. Tijekom ratnog razdoblja djelovala je i podružnica u Zemunu. U ostalim krajevima „Napredak“ je nastavio s radom sve do 1945., u Bosni i Hercegovini do 1949. kada su ga raspustile jugoslavenske vlasti. Podružnice „Napretka“ nakon Drugoga svjetskog rata nisu obnovile djelovanje u Bačkoj, Banatu i Srijemu.

Društvo je obnovljeno u Sarajevu 1990., pa je 1990-ih godina, unatoč ratu, razvilo široku djelatnost: osnovalo je Gospodarsku banku, „Napredak“ osiguranje, radio postaju „Vrhbosna“, više stručnih udruga, npr. Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost, Odgojno-obrazovnu udrugu, pjevački zbor „Trebević“ i dr., ponovno izdaje knjige (više od stotinu naslova), od 1993. mjesečnik *Stećak*, kalendar (od 1997. pod nazivom *Hrvatski narodni godišnjak* i dr.), a značajna je i njegova humanitarna djelatnost, osobito za vrijeme rata u BiH.

Kolekcionar Ilija Buljovčić (Subotica, 1908. – Sarajevo, 1994.) svoju je zbirku umjetnina ostavio HKD-u „Napredak“, a od 2000-ih se obnavljaju i intenziviraju kulturni kontakti bačkih Hrvata s „Napretkom“ (Bara 2009: 192-194).

Zaključak

Osnivanje podružnica Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ u Bačkoj odvijalo se u razdoblju osobne diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića, zabrane političkog djelovanja stranaka, zabrane djelovanja ili otežanog rada većine nacionalnih (tzv. plemenskih) organizacija, pojačane cenzure i snažnijeg djelovanja represivnog državnog aparata. Razdoblje je to proklamirane ideologije „integralnog jugoslavenstva“ i pritisaka na Bunjevce i Šokce za njihovim odvajanjem od političkih, društvenih i kulturnih nastojanja ostatka hrvatskog naroda. Unatoč otežanim uvjetima rada prve podružnice Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ u Subotici, Titelu (Bačka), Starčevu i Pančevu (Banat) predstavljale su jedne od rijetkih aktivnih hrvatskih organizacija u vrijeme diktature na tim područjima.

Od osnutka bačkih podružnica Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ vršilo je različite aktivnosti: društvene, kulturne, prosvjetne, stipendiranje učenika i studenata te suradnju s drugim kulturno-prosvjetnim društvima. Novi zamah u društvenom djelovanju odvijao se zahvaljujući obnovi političkog života i relaksaciji pritisaka koji su postojali u društvenom i kulturnom životu. Osnovane su podružnice u Vajskoj, Somboru, Novom Sadu, a obnovljena u Subotici. Tijekom relativnog kratkog djelovanja u Bačkoj „Napredak“ se uspio povezati s mjesnim hrvatskim organizacijama i razviti široku djelatnost. U Novom Sadu predstavljalo je, uz Hrvatskog radišu, društvo koje je djelovalo na karitativnom, prosvjetnom i kulturnom radu. Iako je „Napredak“ surađivao s mjesnim hrvatskim društvima, dolazilo je i do svojevrsnog preklapanja u djelovanju jer je istu svrhu namještanja učenika na obrte vršio Hrvatski radiša, a stipendiranje učenika Pučka kasina iz Subotice.

Podružnice iz Subotice i Novog Sada su zbog ratnih okolnosti prestale djelovati 1941. Subotička podružnica u cijelosti je zamrla 1941., a novosadska je preseljena

u susjedni Petrovaradin. U ostalim krajevima „Napredak“ je nastavio raditi sve do 1945., u Bosni i Hercegovini do 1949., kada su ga raspustile jugoslavenske vlasti. U Bačkoj ogranci nisu obnovljeni niti nakon 1990., ali su od 2000-ih obnovljeni kulturni kontakti i suradnja „Napretka“ s mjesnim hrvatskim društvima.

Daljnja istraživanja, koja bi trebala uključiti sadržaj fonda Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ u Arhivu Bosne i Hercegovine, mogu dati detaljnije odgovore na oblike kulturnih i društvenih aktivnosti bačkih podružnica iz razdoblja od 1929. do 1941. Napose se to odnosi na podružnice u Titelu, Vajskoj i Somboru u čijem radu gotovo da nema sačuvanih podataka u mjesnoj periodici.

Literatura

- Bačić, Slaven. 2009. Hrvatsko selo. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 9 (H). 215.
- Bara, Mario. 2009. Hrvatsko kulturno društvo Napredak. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 9 (H). 192-194.
- Bara, Mario. 2014. „Naši Šokci“: podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu, *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 6: 9-46.
- Dizdar, Zdravko. 2004. Djelovanje HKD „Napredak“ u Hrvatskoj (1902. – 1941.). *Časopis za suvremenu povijest* 3: 1081-1099.
- Dizdar, Zdravko. 2008. Djelovanje hrvatskoga društva Napredak u Zagrebu. *Hrvatska revija* 4: 71-79.
- Draganović, Krunoslav. 1939. *Opći šematizam katoličke Crkve u Jugoslaviji*. Sarajevo: Regina Apostolorum.
- Golub, Ivan. 1990. Spomen o stoljetnici rođenja dr. Jurja Pavića, profesora i dekana Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. *Croatica Christiana periodica* 26: 205-206.
- Išek, Tomislav. 2002. *Mjesto i uloga HKD Napredak u kulturnom životu Hrvata Bosne i Hercegovine (1902.-1918.)*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Išek, Tomislav. 2015. *Mjesto i uloga Hrvatskog kulturnog društva Napredak u društvenom životu Hrvata Bosne i Hercegovine između dva rata (1918.-1941.)*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Krmpotić, Lazar Ivan. Beneš, Ivan. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 3 (Be-Br). 5-6.
- Krpan, Stjepan. Hrvati u Banatu. *Arhivski vjesnik* 34: 79-85.
- Lovrenović-Zeba, Krunoslava i sur. 2003. *Arhiv Napretka. Analitički inventar*. Zagreb-Sarajevo: Napredak.
- M. I. M[atija]. I[španović]. 1930. Dvije glavne skupštine „Napretkove“, *Neven* 16: 2-3.
- Mačković, Stevan. 2004. Jedno izvješće o Bunjvcima iz 1934. *Klasje naših ravni* 5/6: 90-96.
- Mačković, Stevan; Bažant, Eva. 2010. Matija Išpanović. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 10 (I): 60-62.

- Matić, Zdravko, Stojić, Frano. 2017. Djelovanje Hrvatskog kulturnog društva Napredak na području Dalmacije (1925. – 1949.). *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 59 (2017), 1: 467-523.
- Nikić, Andrija. 2002. Utemeljenje Hrvatskog potpornog društva, odnosno Napretka. *Obnovljeni Život* 4: 491-506.
- Nikić, Andrija. 2003. Utemeljenja Hrvatskoga potpornoga društva (Napretka). *Croatia Christiana periodica* 52: 137-153.
- Oberški, Janko. 1963. In memoriam, Nekrolog Dr Juraj Pavić. *Bogoslovska smotra* 2: 148-150.
- Pekić, Petar. 1933. *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*. Subotica.
- R. S. 1936. U Novom Sadu je osnovan Napredak, *Hrvatski dnevnik* 4: 4.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati: narodni život i običaji*. Zagreb: JAZU.
- Skenderović, Robert. 2013a. Katanec, Mihovil. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* 12 (K-Knj). 108-110.
- Skenderović, Robert. 2013b. Mihovil Katanec (1893.-1976.) – sudbina jednog bačkog HSS-ovca. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 5: 65-90.
- Skenderović, Robert. 2017. *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*. Subotica - Slavonski Brod: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata ; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest.
- Šapina, Hrvoje. 2002. *Stoljetnica Napretka: u povodu 100. obljetnice utemeljenja Hrvatskog Kulturnog Društva „Napredak“*. Sarajevo: HKD Napredak.

Summary

The activities of the Croatian Cultural Society „Napredak“ (Progress) in Bačka (1929 – 1941)

Based on literature and periodicals, the author researches the role and significance of the Sarajevo-based in the territory of Bačka from the founding of the first branch in 1929 to 1941, when it stopped operating. Since the foundation of the Bačka branches, the Croatian Cultural Society „Napredak“ has carried out various projects, including cultural, social activities and scholarships for pupils and students, as well as cooperation with other cultural and educational associations.

Keywords: CCS „Napredak“, Bačka, branches, activities